

STJEPAN ŠPALJ

NOVINARSKA TISKOSLOVNA KOMUNIKACIJA SENJA

Stjepan Špalj
Novi list
HR 51000 Rijeka

UDK: 070(497.5 Senj)(091)
Pregledni članak
Ur.: 2001-09-29

Svrha rada je interpretirati vijesti sadržane u kolofonima djela Senjske glagoljske tiskare (1494. – 1508). Autor iznosi pregled rada Tiskare, način tiska, organizaciju posla, djelatnike, interpretaciju tipograma. Definirani su pojmovi kolofon i impresum, te prema novinskim načelima interpretirane vijesti kolofona. Tiskara i kolofoni smješteni su u povijesnorazvojnu fazu svjetskog i hrvatskog novinarstva. Oni nisu prvotno osmišljeni kao novinarski uradci, ali imaju sve elemente vijesti kao novinarske vrste. Slijedili su otisnute knjige, te na taj način popratno obavještavali. Namjera im je bila ponajprije informirati javnost (čitateljstvo) tko su, gdje i kada bili akteri događaja, o namjeri i povodu, što je bit novinarske vijesti. Time ih možemo smatrati pretečama novina i tiskoslovne komunikacije kakvom je danas shvaćamo. Ukazano je na njihovu avangardnost i svestremenost.

1. O tiskari i tisku

Nakon što je Johannes Gutenberg (u razdoblju 1436. – 1448.) izumio tiskarski stroj, počinje komunikacijska tiskarska revolucija. Gutenberg 1455. završava tiskanje Biblije, čime započinje etapa tiskoslovnog novinarstva. Prve hrvatske tiskare su Kosinjska (1483.), Senjska (1494.) i Riječka (1530.), a tek nakon toga tiskoslovlje se prenosi i u kontinentalnu Hrvatsku – Nedelišće (1574.), Varaždin (1586.), Zagreb (1664.), Osijek (1735.), Dubrovnik, (1783.), Zadar (1789.), Karlovac (1810.), Split (1813.)¹.

¹ B. FRANJIĆ, 1997.

Samo pedesetak godina nakon Gutenbergova izuma osniva se tiskara u Senju. Kanonik Blaž Baromić odlazi u Veneciju izučavati tiskarski posao, te nabavlja potrebne strojeve za početak tog obrta. Izdanja tiskare pisana su u hrvatskoj redakciji staroslavenskog jezika na čakavskoj podlozi. Otisnuta su uglatom glagoljicom u dvije boje – crvenoj i crnoj. Upotrebljavale su se dvije vrste slova: veća (*garmond*) i manja (*petit*). Načinom rezanja slova Baromić je uveo tehničke novosti u slaganju ligatura (skraćenica), koje su bile prijeko potrebne zbog uštede prostora, te je omogućio stvaranje veze punog slova s polovicom slova. Time su izdanja senjske tiskare lako prepoznatljiva i grafički se razlikuju od ostalih onodobnih izdanja.

M. Bogović smatra da nije sam Baromić osnovao tiskaru, donio strojeve i instrumente iz Venecije te podučio ljude, već da je u Senju morala postojati slična djelatnost. Pojedini senjski obrtnici vjerojatno su se već vježbali tiskarskom umijeću, dakle, morala je postojati tehnička ekipa, koju je on poučio dodatnom znanju. To su potencijalno bili radnici zlatara Martina Živkovića. Zlatar je morao tijesno surađivati s kaptolom i drugim crkvenim ustanovama, jer je upravo lokalna crkva naručivala najdragocjenije radove. Poznavali su metode obrade kovina, lijevanja, oblikovanja, izrade klišeja i graviranja, što je i osnova tiskarskog umijeća. Pretpostavljamo da je Baromić okupio i organizirao postojeće kadrove, koji su se onda uvježbavali tiskajući nevažnije tekstove. Malo je vjerojatno da je bez vježbe prvo otisnuto djelo mlade tiskare u Senju bio *Misal*, posebice jer se i sam Gutenberg prije svoga *Misala* tako uvježbavao. Tiskar Grgur Senjanin, kojega navode kolofoni djela drugog razdoblja rada senjske tiskare, prije *Naručnika* otisnutog 1507. spominje se na istom poslu u Veneciji 1483.² Sve se to zbivalo u opasnom turskom okruženju, kada je domovina proživljavala mučne i dramatične trenutke. Naime, 1493. godine zbila se Krbavska bitka, a samo godinu dana kasnije otisnut je *Misal*.³

2. Radovi

U Senju je u razdoblju od 1494. do 1508. iz glagoljske tiskare izašlo 7 inkunabulističkih naslova liturgijskog i neliturgijskog tipa. To su *Misal po zakonu rimskoga dvora* (1494.), *Spovid općena* (1496.), *Naručnik plebanušev* (1507.), *Korizmenjak fratra Ruberta* (1508.), *Transit sv. Jerolima* (1508.), *Mirakuli slavne deve Marije* (1508.?), te *Mali ritual* i *Meštija od dobra umrtija* (1508.?). Rad tiskare dijelimo u dva razdoblja. U prvom od 1494. do 1496. izašla

² M. BOGOVIĆ, 1998, 91-101.

³ S. ŠPALJ, 1998, 5.

su dva naslova (*Misal* i *Spovid*), a nakon toga došao je do prekida od otprilike 11 godina. U drugom razdoblju od 1507. do 1508 (?) izašlo je sljedećih pet, odnosno šest naslova (*Naručnik*, *Tranzit*, *Korizmenjak*, *Mirakuli* te u istom svesku *Ritual* i *Meštrija*).

3. Djelatnici

Tiskarsku skupinu, prema pisanim podacima iz kolofona, činili su Blaž Baromić, Silvestar Bedričić, Jakov Blažiolović, Petar Jakovčić, Toma Katridarić, Urban Otočki (iz Otočca), Grgur Senjanin i Gašpar Turčić. Odgovorni urednici koji su davali *imprimatur* (= neka se tiska; odobrenje za tisak), bili su Blaž Baromić (*Misal* i *Spovid*), Gašpar Turčić (*Misal*) i Silvestar Bedričić (*Misal*, *Naručnik*, *Korizmenjak*). Prijevod su izvršili Jakov Blažiolović (*Spovid*), grupa prevoditelja (*Naručnik*) te Petar Jakovčić i Silvestar Bedričić (*Korizmenjak*). Slaganje i korekturu radili su Urban iz Otočca i Toma Katridarić (*Naručnik*, *Tranzit*, *Korizmenjak*), a tisak / otiskivanje Blaž Baromić (*Spovid*) i Grgur Senjanin (*Naručnik*, *Tranzit*, *Korizmenjak*) (Tablica 1).

Tablica 1. Prikaz djelatnika tiskare, njihovih zaduženja i djela u kojima su ih objavljivali

	odgovorni urednik	prevodilac	slagar i korektor	tiskar / otiskivač
Blaž Baromić	<i>Misal</i> , <i>Spovid</i>			
Gašpar Turčić	<i>Misal</i>			
Silvestar Bedričić	<i>Misal</i> , <i>Naručnik</i> , <i>Korizmenjak</i>	<i>Korizmenjak</i>		
Jakov Blažiolović		<i>Spovid</i>		
Petar Jakovčić		<i>Korizmenjak</i>		
Urban Otočki			<i>Naručnik</i> , <i>Tranzit</i> , <i>Korizmenjak</i>	
Toma Katridarić			<i>Naručnik</i> , <i>Tranzit</i> , <i>Korizmenjak</i>	
Grgur Senjanin				<i>Naručnik</i> , <i>Tranzit</i> , <i>Korizmenjak</i>

Hijerarhijski rangirano, najvažnije osobe bili su Baromić, Turčić i Bedričić kao odgovorni urednici. Prevodilaštvom su se bavili Blažiolović i Jakovčić. Tehnički posao slaganja i korigiranja otisnutog teksta radili su Urban Otočki i Katridarić, dok je otiskivao Grgur Senjanin.

4. Interpretacija tipograma

Oznakom Senjske glagoljske tiskare smatra se tipogram otisnut samo u *Spovidi općenoj*. Njegovom interpretacijom bavilo se nekoliko autora. Zvonimir Kulundžić^{4,5} smatra ga monogramom onodobnoga senjskog biskupa Andrije iz Mutine, očitavajući u njemu slovo M povrh slova A. Mile Bogović⁶ drži da je to oznaka domaćeg zlatara Martina Živkovića (*Xifchovich*), koji je bio ili vlasnik tiskare ili mecena, interpretirajući u znaku slova M i X, te Živkovićeve simbole zlatarski prsten i križ. Anica Nazor⁷ i Frane Paro⁸ pak pripisuju tipogram Blažu Baromiću prepoznajući dva prekrížena kutomjera. Paro pokušava grafički rekonstruirati nastanak tipograma uporabljajući kutnike i šestar (razmjernik). Pri tome definira veličinu Baromićev tiskarski modul (BTM). Kraći krak kutomjera dugačak je 1 BTM, a dulji 2 BTM. Vladimir Kraljić,⁹ a kasnije i Mile Bogović dovode križ znaka u svezu s opatijom svetog Križa u Senjskoj Dragi nedaleko od Senja, gdje se potencijalno nalazila tiskara u prvom razdoblju svoga rada, o čemu svjedoči zapis iz 1751.

5. Definicije kolofona

Za novinsku komunikaciju značajni su nam kolofoni tiskanih djela.

Sinonimi KOLOFON (grč. = vrh, kraj, završetak) i IMPRESUM (lat. = utisnuto) označuju bilješku, tipografske podatke o nekoj tiskovini, obično na poledini naslovnice ili na jednoj od posljednjih strana s naznakom imena glavnog i odgovornog urednika, autora, lektora, korektora, prevoditelja, izdavača, tiskara, slagara te nekih drugih suradnika u tisku. Današnji *impresum* razlikuje se od kolofona. Kolofon ima sve elemente vijesti, od tehničkih do stilskih i izražajnih. To su prave male vijesti, kojih se ne bi posramile današnje novine i novinstvo. *Impresum* je bilješka s tehničkim podatcima, nabrojenim po zadanom redosljedu

⁴ Z. KULUNDŽIĆ, 1966, 218.

⁵ Z. KULUNDŽIĆ, 1970.

⁶ M. BOGOVIĆ, 1994, 101-108

⁷ A. NAZOR, 1967, 12.

⁸ F. PARO, 1997, 112.

⁹ V. KRALJIĆ, 1975, 77-80.

i strukturi, bez poveznog teksta, stilske dotjeranosti i rečenične strukture. Naziv *impresum* zadržao se u uporabi za tiskovine u novinarstvu, dok su kolofoni vezani uz inkunabule.

Pet sačuvanih kolofona (*Misala, Spovidi, Naručnika, Tranzita i Korizmenjaka*) u teoriji novinarskih vrsta klasificirali bismo kao proširene vijesti (*Misal, Naručnik i Korizmenjak*) i krnje vijesti (*Spovid i Tranzit*).

Vijest je deskriptivni monološki žanr, elementarni novinarski oblik u kojemu se u najkraćim crtama odgovara na 5W novinarskih pitanja: tko (engl. who, njem. wer)?, što (*what, was*)?, gdje (*where, wo*)?, kada (*when, wann*)? i zašto (*why, warum*)?. Podoblici su joj flash vijest (*blitz*, eliptična, krnja) u kojoj nema odgovora na svih 5W pitanja, standardna te proširena vijest. Te zahtjeve iznio je još Kvintilijan 35. godine nakon Krista u djelu *Načela o govorništvu*. Možda je ponajbolju (i najopsežniju) definiciju vijesti dao Dušan Slavković.¹⁰ Po njemu je vijest oblik novinarskog izražavanja kojim se u najkraćim crtama (kada se odgovori na pet, odnosno sedam bitnih pitanja: tko, gdje, kada, što, kako ili zašto (eventualno od koga potječu podatci i što će biti dalje), obavještava javnost, riječima ili slikom, ili i jednim i drugim sustavom znakova, o jednoj ili više činjenica (događaju, pojavi ili ličnosti) pri čemu ta obavijest mora biti nova, aktualna, istinita, važna, zanimljiva i prema našim idejnim shvaćanjima mora odgovarati osnovnom vrijednosnom sustavu za koji smo se opredijelili. Za razliku od vijesti, informacija je samo novost, svaka nova spoznaja bez obzira na to u kojem je obliku dana. Dok je informacija amorfnu sirovinu, vijest je obrađena informacija u točno određenom obliku i s točno određenom namjerom.

6. Razrada kolofona

Za novinsku komunikaciju značajni su nam kolofoni tiskanih djela. U daljnjem tekstu slijedi prijevod kolofona na suvremeni standardni hrvatski jezik i raščlamba prema novinarskim 5W pitanjima.

Misal po zakonu rimskoga dvora (proširena vijest)

Dana 7. kolovoza 1494. godine ovaj je misal započet i završen u Senju. Vladao je tada svijetli ugarski kralj Ladislav, a na apostolskom prijestolju sjedio je sveti otac papa Aleksandar VI. Dopusštenjem i voljom gospodina biskupa tiskali su ga vlč. Blaž Baromić, Silvestar Bedričić i đakon Gašpar Turčić. (Bog nas blagoslovio. Amen.)¹¹

¹⁰ D. SLAVKOVIĆ, 1988, 89.

¹¹ O. SZENTESI - ŽAGAR, 1996, 59-84.

Kao prva vijest u nizu kolofonskih izašla je ona u *Misalu*. Najvažnijom komponentom autor je stavio odgovor na pitanje kada, te slijed što i gdje se dogodilo. Nakon toga tek dolazi zašto i tko (Tablica 2). Zbog čega takav slijed? Vjerojatno zbog procjene da javnost zanima kada se dogodio tiskarski prvijenac i gdje. Manje je važno bilo zašto je tiskan i tko ga je tiskao. To je senzacionalna vijest! *Dana 7. 4. 1494. godine u Senju je tiskan Misal. Po nalogu lokalnog biskupa otisnula su ga trojica svećenika, Baromić, Bedričić i Turčić.* Da je autor krenuo formulacijom tko je tiskao, izgubila bi se ekskluzivnost događaja. Osim toga kršćansko srednjovjekovlje davalo je primat djelima pred osobama zbog, kako kasnije stoji u *Naručniku*, uklanjanja tašte slave.

Tablica 2. Prikaz analize vijesti kolofona *Misala* po novinarskom 5W ključu

<i>proširena vijest</i>	<i>MISAL</i>
TKO	Baromić, Bedričić, Turčić
ŠTO	Misal započet i završen
GDJE	u Senju
KADA	7. 8. 1494. za vrijeme Ladislava i Aleksandra VI.
ZAŠTO	dopuštenje i volja biskupa

Spovid općena (krnja vijest)

Ja, svećenik Blaž Baromov, vrbnički sin, tiskao sam ovu Spovid. Iz latinskih knjiga rastumačio ju je poštovani gospodin Jakov Blažiolović 25. travnja 1496.

U vijesti kolofona *Spovidi*, dvije godine kasnije, nije više bilo aktualno kada se dogodilo, već tko je taj koji se bavi tim (smjelim) poslovima, pa formulacija ide od tko i što, te opet aktualnosti tko je taj prnovinar, izvor naših informacija (Tablica 3). Nakon toga slijedi podatak kada se sve to dogodilo. *Svećenik Baromić izvješćuje da je tiskao Spovid 25. 4. 1496. godine.*

Tablica 3. Prikaz analize vijesti kolofona *Spovida* po novinarskom 5W ključu

<i>krnja vijest</i>	<i>SPOVID</i>
TKO	pop Blaž Baromov, vrbnički sin
ŠTO	tiskao sam ovu Spovid
GDJE	
KADA	25. 4. 1496.
ZAŠTO	
dodatak IZVOR INFORMACIJA	ja, svećenik Blaž Baromov

Naručnik plebanušev (proširena vijest)

((U Božje ime amen.) 30. svibnja 1507. započinje tisak ove knjige.)

Ova knjiga zvana *Naručnik plebanušev* tiskana je u Senju po nalogu poštovanog gospodina *Silvestra Bedričića*, senjskog nadđakona i vikara. Tu su ga molili i na to poticali mnogi redovnici i gospoda. Prijevod na naš jezik izvršilo je nekoliko redovnika, majstora i doktora čija imena ne spominjemo zbog tašte slave. Slaganje i korekturu učinili su *Urban iz Otočca* i *Toma Đakon*, kanonici senjske crkve. Otiskivanje je završio majstor *Grgur Senjanin*, zbog toga došao iz Venecije. Zgotovljeno je u kući spomenutoga gospodina nadđakona 27. kolovoza 1507.

Nakon zadovoljenja javnosti odgovorima na pitanja kada je tiskano prvo djelo i tko ga tiska, novosti su samo što se dalje tiska, uz dodatak gdje i zašto (Tablica 4).

Tablica 4. Prikaz analize vijesti kolofona *Naručnika* po novinarskom 5W ključu

<i>proširena vijest</i>	<i>NARUČNIK</i>
TKO	Grgur Senjanin
ŠTO	tiskan <i>Naručnik</i>
GDJE	u Senju, u <i>Bedričićevoj</i> kući
KADA	27. 8. 1507. (od 30. 5. 1507.)
ZAŠTO	nalog <i>Bedričića</i> , molba i poticaj mnogo redovnika i gospode
dodatak KAKO	grupa prevodilaca, slagali i korigirali <i>Urban</i> i <i>Katridarić</i> , otiskivao <i>Grgur</i>

Naručnik je tiskan u Senju, po nalogu *Bedričića*, a na poticaj svjetovnjaka i klera. Prijevod je načinila grupa prevodilaca, korekturu *Urban* i *Katridarić*, a otiskivao *Grgur*, stručnjak iz Venecije, 27. 10. 1507., u tiskari smještenoj u *Bedričićevoj* kući. Novosti vijesti ovoga kolofona su i smještaj tiskare (*Bedričićeve* kuća u Senju), uspjeh njezinih izdanja (jer klerikalna, ali i svjetovnjačka javnost potiče na izdavanje novih knjiga) te suradnja s vanjskim stručnim tehničkim osobljem (tiskar zbog ovog posla dolazi iz Venecije). Tiskara je promijenila i glavnog i odgovornog urednika i lokaciju. U prvom razdoblju rada tiskare urednik je bio *Baromić* (uz suradnju *Turčića* i *Bedričića* na *Misalu*), a tiskara se najvjerojatnije nalazila ili u *Baromićevoj* kući (pretpostavlja se na trgu *Cimiter*), ili u kući mogućeg vlasnika i mecene zlatara *Martina Živkovića* (također na *Cimiteru*) ili u opatiji sv. *Križa* u *Senjskoj Dragi*. Nakon 11 godina, u ovom drugom razdoblju tiskare, *Bedričić*, kao samostalni glavni urednik, seli tiskaru u svoju kuću. Pranovinar oslikava i društvene prilike onoga doba – prevoditelji, kao visokoobrazovani intelektualci, ne žele da im se spominju imena zbog

skromnosti, poniznosti i nepotrebne slave. Iz toga iščitavamo da je u Senju tada djelovalo više svećenika, literata (majstora od pera) i znanstvenika (doktora), a i sama tiskara dobro je financijski stajala, čim su mogli angažirati veću skupinu vanjskih stručnih suradnika.

Tranzit sv. Jerolima (krnja vijest)

*Završena je knjiga Tranzit svetoga Jerolima u Senju u kući poštovanog gospodina Silvestra Bedričića, senjskog nadđakona. Slagali su ju i korigirali Urban i Toma, kanonici senjske crkve. Otisak je učinio majstor Grgur Senjanin 5. svibnja 1508.*¹²

Godinu dana kasnije čitamo vijest u knjiškom mediju o još jednom objavljenom djelu Bedričićeve tiskare. Posao glavnog i odgovornog urednika još u prošlogodišnjem izdanju preuzeo je Bedričić, jer se tiskara sada nalazi u njegovu posjedu (kući). Zadržana je iskušana ekipa urednika, slagara, korektora i tiskara. Vijest opet kreće sa središnjim što se dogodilo, nastavlja s gdje, kako, tko i kada (Tablica 5). Sve je poznato otprije, osim naslova novog djela i datuma tiskanja. *Završeno je tiskanje Tranzita u senjskoj Bedričićevoj tiskari. Slagali i korigirali su ga Urban i Katridarić, a tiskao Grgur 5. 5. 1508.*

Tablica 5. Prikaz analize vijesti kolofona *Tranzita* po novinarskom 5W ključu

<i>krnja vijest</i>	<i>SPOVID</i>
TKO	Grgur Senjanin
<i>ŠTO</i>	<i>završen Tranzit</i>
GDJE	u Senju u kući S. Bedričića
KADA	5. 5. 1508.
ZAŠTO	
Dodatak KAKO	slog i korektura Urban i Katridarić

Korizmenjak fratra Ruberta (proširena vijest)

Završen je Korizmenjak fratra Ruberta na čast svijetlog veličanstva kralja Ferdinanda. S latinskoga na hrvatski jezik preveli su ga svećenici Petar Jakovčić i Silvestar Bedričić. Molimo vas, časni očevi, koji ga budete čitali ukoliko pronađete grešku, ne zamjerite nam jer smo Hrvati, nedovoljno podučeni u latinski jezik. Pouzdajući se u onoga koji svime vlada započeli smo ga i završili. Hvala mu sada i uvijek. (Amen.)

¹² V. ŠTEFANČIĆ, 1964, 89-161.

Ova knjiga, nazvana po fratra Rubertu, tiskana je po odredbi poštovana gospodina Silvestra Bedričića, nadđakona senjske crkve. I nju su slagali i korigirali svećenici Urban i Toma Katridarić, kanonici spomenute senjske crkve. Otiskivao ju je majstor Grgur Senjanin. Tisak je završen u kući spomenutoga gospodina Silvestra 17. listopada 1508.

Pet mjeseci nakon vijesti o Tranzitu, izviješteni smo o novom uradku – Korizmenjaku. Kao i u prethodnim vijestima, tiskarska je ekipa ostala ista, a udarna se novost sastoji u nazivu novog djela, te na kraju navedenom datumu tiska (Tablica 6). Autor to i sam potvrđuje (i nju su (kao i prethodne) slagali i korigirali Urban i Katridarić, otiskivao Grgur, a tiskara je bila u kući spomenutog Bedričića). *Knjiga nazvana po fratra Rubertu tiskana je odredbom Bedričića. I nju, kao i prethodne, slagali su i korigirali Urban i Katridarić, a otiskivao Grgur u tiskari spomenutog Bedričića 17. 10. 1508. godine.*

Tablica 6. Prikaz analize vijesti kolofona *Korizmenjaka* po novinarskom 5W ključu

<i>proširena vijest</i>	KORIZMENJAK
TKO	Grgur Senjanin
<i>ŠTO</i>	<i>tiskan Korizmenjak fratra Ruberta</i>
GDJE	u kući S. Bedričića
KADA	17. 10. 1508.
ZAŠTO	po odredbi S. Bedričića
dodatak KAKO	prijevod Jakovčić i Bedričić, slog i korektura Urban i Katridarić

Ako se zna da su se prve tiskovine u svijetu javile tek krajem 16. i početkom 17. stoljeća, dakle stotinjak godina kasnije, vijesti glagoljaške tiskare u Senju bile su avangardne. Najstarije poznate novine potječu iz Firenze 1597. (tjednik *Merkur*). Godine 1605. zabilježene su novine u Nizozemskoj u Antverpenu, 1609. u Bremenu, te iste godine u Strasbourgu – *Relation* izdavača Johana Karolusa. Najstarije sačuvane novine su iz 1609. *Avisio-relation oder Zeitung* izdavača, novinara i prodavača Jakova Luziusa (Volfenbiten, Augsburg). Ispočetka se u podjeli poslova, kao i u počecima Senjske glagoljske tiskare, svaštarilo – svi su radili sve – pisali, prevodili, uređivali, tiskali i prodavali. Godine 1620. slične tiskovine pojavljuju se u Frankfurtu, Berlinu, Hamburgu, Baselu, Beču, Amsterdamu, Antverpenu, Stuttgartu, Kölnu... Prve novine na Britanskom otočju izlaze u Londonu 1622. *Weekly news (from Italy etc.)* Nicholasa Bournea i Thomasa Archera. Godine 1631. u Parizu izlazi *La Gazette* urednika Theophrastea Renaudota – prva politička tiskovina. Prvim dnevnim

listom u svijetu smatra se *Daily courant* (London, 1702.) urednice i izdavačice Elisabeth Mallet, iako prije toga u Njemačkoj Timotheus Ritzsch izdaje svoj dnevni list, koji izlazi šest puta tjedno, ali ga novinarski teoretičari ne uzimaju kao prvi. Prvi dnevnik u Francuskoj izlazi 1777., a u SAD-u 1784.^{13,14} U Hrvatskoj prve novine izlaze tek 1771. u Zagrebu – *Ephemereides Zagrabieneses* Antuna Jandere, pisane latinskim jezikom u znak protesta na početak germanizacije, što je 300 godina nakon vijesti objavljenih u radovima tiskare iz Senja.¹⁵

V. Štefančić navodi da razvojni proces srednjovjekovne hrvatske književnosti i pismenosti često nije bio motiviran literarnim pobudama, nego društvenom ulogom informiranja, zabavljanja i podučavanja u vjeri.¹⁶ J. Grbelja i M. Sapunar u preteče novinarskog izričaja ubrajaju i vijesti Bašćanske i Senjske ploče (1100.), nazivajući Bašćansku ploču "kraljicom vijesti".^{17,18} Osim toga *vakuum* od *Acte diuine populi Romani* (59. godine prije Krista) Julija Cezara, koje smatramo prvim novinama zidnoga tipa u kojima nalazimo izvješća o dnevnim događajima, ratnim zbivanjima, zaključke rimskoga Senata, do firentinskog *Merkura* 1579. godine popunili su epigrafski izvještajni natpisi, rukopisni pravni spisi, tiskoslovni kolofoni i publicistička proza.¹⁹ U njima nalazimo novosti zanimljive društvenoj i političkoj javnosti. E. Hercigonja navodi da oni sadrže jedinstvenu izvornu građu, razvijena stilska sredstva, široku funkcionalnost tekstova, jezgrovitost i slikovitost kazivanja, detalje i slike iz života, žive opise situacija, te izbor jezičnih i izražajnih sredstava i izraz na narodnom jeziku.²⁰ Za novinarstvo su nam najzanimljivija njihova živost komuniciranja, informativnost primjera iz života i ekskluzivnost. I sam N.

¹³ M. BJELICA, 1983.

¹⁴ D. RADENKOVIĆ, 1964.

¹⁵ J. HORVAT, 1962.

¹⁶ V. ŠTEFANČIĆ, 1969, 3.

¹⁷ J. GRBELJA – M. SAPUNAR, 1993, 73.

¹⁸ Adaptacija vijesti Bašćanske ploče na standardni jezik: 1100. (*U ime Oca i Sina i Duha svetoga.*) *Ja, opat Držiha, napisao sam ovo o zemljištu koje je Zvonimir, kralj Hrvatski, u svoje vrijeme darovao samostanu Svete Lucije. Svjedoci su mi župan Desila Krbavski i Luka Prbnega. Poslao je Vitoslava na otok, da potvrdi darovnicu. (originalno=da onoga koji to porekne, prokune Bog, Božja sila, četiri evanđelista i sveta Lucija. Amen: Tko ovdje živi neka se moli Bogu za njih.)*

Ja opat Dobrovit, sazidao sam ovu crkvu sa svojih devetero braće redovnika u vrijeme vladanja kneza Kuzme ovim krajevima. U to vrijeme su samostani svetog Nikole u Otočcu i svete Lucije bili pod zajedničkom upravom.

¹⁹ S. ELEZOVIĆ, 1992.

²⁰ E. HERCIGONJA, (bez godine), 118.

Wiener naveo je informaciju uz bok stvari i energiji kao treći kozmički entitet.²¹ Čovjek je oduvijek bio informacijsko biće i od životinje se razlikovao sposobnošću komunikacije. Dok životinja komunicira isključivo neverbalno, ljudska je komunikacija samo 30% neverbalna, a čak 70% verbalna. Upravo spoznaja da izrečeno veže samo nazočne, dok napisano i nazočne i odsutne (bivše, sadašnje i buduće) (*Verba volant, scripta manent*), uvela je grafičku, pismoslovnu, tiskoslovnu i novinsku komunikaciju na velika vrata u javni život.

Slika 1. Rekonstrukcija tipograma Senjske glagoljske tiskare²²

Shema 1. Hijerarhijski prikaz funkcija djelatnika tiskare

Zahtjevi za oblikovanje vijesti od Bašćanske ploče preko senjskih kolofona do današnjih tiskovina minimalno su se modificirali. Oni slijede i Slavkovićeve postulate da se mora obavještavati javnost o jednoj ili više činjenica, događaju, pojavi ili ličnosti, i pri tome obavijest mora biti nova, aktualna, istinita, važna i zanimljiva. U svakom konkretnom slučaju odgovori su poredani prema stvarnoj informativnoj vrijednosti i započeti onim odgovorom koji je, nakon pomne procjene, ocijenjen kao najvažniji po sadržaju. Ona komponenta kojom vijest započinje, prva u novinarskom žanru, udarna je, najjača, najvažnija, najsnažnija, najzanimljivija, najprivlačnija, šok-komponenta. To je današnji lead (lid) – glava vijesti, element događaja koji će izazvati najveće zanimanje čitatelja. Kad su počele izlaziti novine, način iznošenja informacija u vijesti bio je kronološkim redom, a agencija *Associated press* 1855. javila je vijest

²¹ M. SAPUNAR, 1994, 40.

²² F. PARO, 1997, 110.

Sl. 2. Slika zamišljene Senjske tiskare

o atentatu na predsjednika Lincolna započevši *leadom*. Od tada je uvedeno pravilo pisanja vijesti upravo načinom obrnute piramide s najjačom komponentom na početku. U nastavku proširuju se činjenice sadržane u glavi, i to po redoslijedu svoje važnosti.²³ Taj način pisanja vijesti nalazimo u senjskim kolofonima. Nakon pojave modernih novina kao sredstva komunikacije vijest teži kratkoći, jasnoći i ekonomičnosti, a sve te značajke opet imaju vijesti senjskih kolofona.

7. Zaključak

Kolofoni (impresumi) radova Senjske glagoljske tiskare nisu prvotno osmišljeni kao novinarski uradci, ali imaju sve elemente vijesti kao novinarske vrste. Slijedili su otisnute knjige, te na taj način popratno obavještavali. Namjera im je i bila prvenstveno informirati javnost (čitateljstvo) tko su, gdje i kada bili akteri događaja, kakva im je bila namjera, koji povod, što je bit novinarske vijesti. Time ih možemo smatrati pretečama novina i tiskoslovne komunikacije u

²³ D. BOBIĆ, 1987, 27 - 35.

njezinu današnjem shvaćanju. Kao medij ove vijesti upotrebljavale su se tvrdo ukoričene knjige umjesto današnjih novina, elektroničkih i digitalnih medija. Osim toga, organizacija rada u knjižnom tiskarstvu, koje je u Hrvatskoj začeto u trokutu Kosinj – Senj – Rijeka, vrlo je slična novinskom tiskarstvu, prije zahtijeva urednika, lektora, redaktora, tiskara, prevoditelja.

Informativna komunikativnost vijesti objavljenih u kolofonima radova Senjske glagoljske tiskare u nizu je povijesnorazvojnih faza novinstva. Iako bismo im danas mogli tražiti nedostatke, u svoje su vrijeme bili revolucionarni, donosili su novi duh i živost u odgođenoj komunikaciji. Napisati novinsku vijest, znači otvoriti dijalog s čitateljem. Pobudili smo u njemu znatiželju i moramo na nju do kraja potpuno odgovoriti. Upravo tim zahtjevima odgovorili su i sadržaji kolofona Senjske glagoljske tiskare.

Literatura

- Mihailo BJELICA, *Štampa i društvo – istraživanje istorije novinarstva*, Beograd, 1983.
- Drago BOBIĆ, *Što s događajem – o umijeću novinskog obavještavanja*, Zagreb, 1987.
- Mile BOGOVIĆ, Gdje je radila Senjska glagoljska tiskara od godine 1494. do 1496., *Senjski zbornik*, 21, Senj, 1994.
- Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisučljeće, *Senjski zbornik*, 25, Senj, 1998.
- Slobodan ELEZOVIĆ, *Povijest komuniciranja: vrste i oblici kroz stoljeća*, Samobor, 1992.
- B. FRANJIĆ (urednik), *Almanah hrvatskog tiskarstva, nakladništva, novinstva, knjižarstva i bibliotekarstva*, Zagreb, 1997.
- Josip GRBELJA – Marko SAPUNAR, *Novinarstvo – teorija i praksa*, Zagreb, 1993.
- Eduard HERCIGONJA, Srednjovjekovna književnost, *Povijest hrvatske književnosti*, 2, Zagreb, (bez godine).
- Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske 1771 – 1939*, Zagreb, 1962.
- Vladimir KRALJIĆ, Novi arhivski nalazi o glagoljaškoj tiskari u Senjskoj Dragi, *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1975.
- Zvonimir KULUNDŽIĆ, Glagoljaške štamparije 15 i 16 stoljeća Kosinj – Senj – Rijeka, *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966.
- Zvonimir KULUNDŽIĆ, *Tragedija hrvatske historiografije*, Zagreb, 1970.
- Anica NAZOR, Osvrt na povijest naših najstarijih štamparija, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 1-2, Zagreb, 1967.
- Frane PARO, *Typographia glagolitica*, Zagreb, 1997.
- Đorđe RADENKOVIĆ, Razvitak štampe u svetu, u knjizi: *Suvremeno novinarstvo*, Zagreb, 1964.
- Marko SAPUNAR, *Osnove znanosti o novinarstvu*, Zagreb, 1994.
- Dušan SLAVKOVIĆ, *Biti novinar*, Beograd, 1988.

Orsolya SZENTESI-ŽAGAR, Oskár Asbóth - Senjski glagoljski misal iz 1494, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996.

Stjepan ŠPALJ, *Povijest novinarstva Senja*, Diplomski rad, Fakultet političkih znanosti, Komunikologijsko-novinarski odsjek, Zagreb, 1998.

Vjekoslav ŠTEFANČIĆ, Glagoljski Transit svetog Jeronima u starijem prijevodu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, 5, Zagreb, 1964.

Vjekoslav ŠTEFANČIĆ (urednik), Hrvatska književnost srednjeg vijeka od 12. do 16. stoljeća, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 1, Zagreb, 1969.

JOURNALISTISCHE KOMMUNIKATION DER SENJER DRUCKEREI

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Zweck dieser Arbeit ist die Nachrichten in den Kolophonen der in Senjer glagolitischer Druckerei veröffentlichten Bücher zu interpretieren. Der Autor gibt einen Überblick über die Tätigkeit von dieser Druckerei und ihrer Drucker, Weise des Druckens, Organisation der Arbeit, Interpretation des Typogramms. Er definiert die Begriffe "Kolophon" und "Impressum" und bearbeitet die Nachrichten aus den Kolophonen nach den Prinzipien der Journalisten. Die Druckerei und die Kolophone werden im Rahmen der geschichtlichen und Entwicklungsphase des weltlichen und kroatischen Journalistenwesens analysiert. Der Autor betont, dass sie ursprünglich nicht als ein journalistisches Leisten angenommen wurden, aber sie haben doch alle Kennzeichen der Nachricht als einer journalistischen Art. In diesen ersten gedruckten Büchern wollten sie an 5 W antworten: wer, was, wo, wann, warum. Aufgrund dieser Elemente kann man diese Drucker als Vorläufer der Zeitung- und Druckereikommunikation betrachten.

THE NEWSPAPER PRINTING COMMUNICATION OF SENJ

S u m m a r y

The aim of this work is to interpret the news contained in colophons of the Senian glagolitic printing-house works (1494 – 1508). The author expounds the printing-house work, a way the printing was done, the organization of work itself, workers and the interpretation of typogram. The author further gives the exact meanings of word's colophon and impress and, according to newspaper principles, elaborates the colophon news. The printing-house and colophons are placed in a historical developmental phase of the Croatian and world journalism. At first they were not contemplated as the newspaper materials, but they have all the elements of the news as a journalistic type. Afterwards followed the printed books, which provided further information's. Their intention was in the first place to inform wide audience who, where and when were the protagonists of the events, which were their intentions and what was that urging them to write, which in fact is an essence of the journalistic news. Therefore they can be considered the forerunners of the newspaper and printing communications as comprehended today.